

Dragan Damjanović

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Izvorni znanstveni rad/Original scientific paper

15. 9. 2005.

Historicistička palača dr. Milana Maksimovića u Osijeku

Ključne riječi: *Osijek, stambena arhitektura, palača Milana Maksimovića, Historicizam, Arhitekt Vladimir Nikolić*
Key Words: *Osijek, residential architecture, palace of Milan Maksimović, historicism, architect Vladimir Nikolić*

Neobarokna palača Milana Maksimovića među najznačajnijim je primjerima stambene arhitekture kasnog historicizma u Osijeku. Sagrađena je 1895.–1898. godine po projektu srijemskokarlovačkog arhitekta Vladimira Nikolića kao jedna od rezidencija srpskog patrijarha Georgija Brankovića. Rad je izvodio osječki graditelj Wilhelm Karl Hofbauer, dok je namještajem palaču opremila domaća tvornica namještaja Povischil&Kaiser.

Dok je secesijska baština Osijeka jednim dijelom već znanstveno obrađena, historicistička, osobito stambena arhitektura ovog grada još uvijek je potpuno neistraženo područje, usprkos činjenici da u njemu nalazimo brojna reprezentativna zdanja od kojih pojedina nesumnjivo pripadaju najboljim ostvarenjima hrvatske arhitekture druge polovine 19. stoljeća. Unutar toga korpusa među najznačajnijim je primjerima palača dr. Milana Maksimovića na uglu Gajevog (ranije Žitnog) trga, Radićeve (Kolodvorske) ulice i ulice Republike Hrvatske (Desatićine),¹ u današnjem samom središtu grada.² Rijetko koji onodobni stambeni objekt u Osijeku raskošnošću rješenja pročelja može parirati ovoj zgradi. Ostali značajniji primjeri onodobne osječke arhitekture, palače odvjetnika Neumanna, industrijalca Reisnera, te grofa Normanna tek se donekle mogu usporediti s Maksimovićevim objektom. Ovako raskošno rješenje ne treba nas čuditi, budući da je palača, kako će nastavak teksta pokazati, služila kao jedna od rezidencija tadašnjeg srpskog patrijarha Georgija Brankovića.³

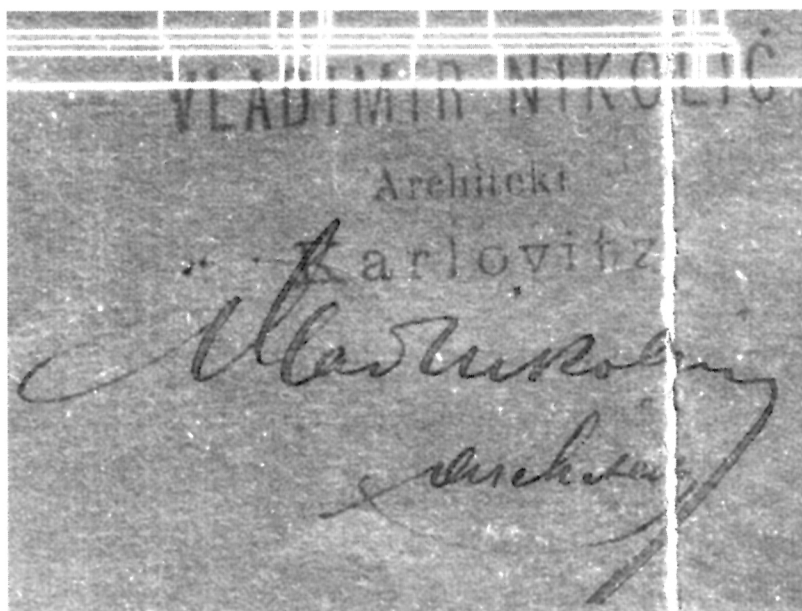
Naručitelj projekta

Milan Maksimović, prvi vlasnik i financijer gradnje ove palače slovio je, krajem 19. stoljeća, za jednog od najbogatijih ljudi Slavonije. Pravnik po struci, novac je stekao upravljajući vlastelinstvom srpske Srijemskokarlovačke patrijaršije u Dalju na Dunavu. Srpski su arhiepiskopi spomenuti posjed, koji je obuhvaćao zemljišni trokut između

¹ U nastavku teksta koriste se isključivo onodobni nazivi ulica.

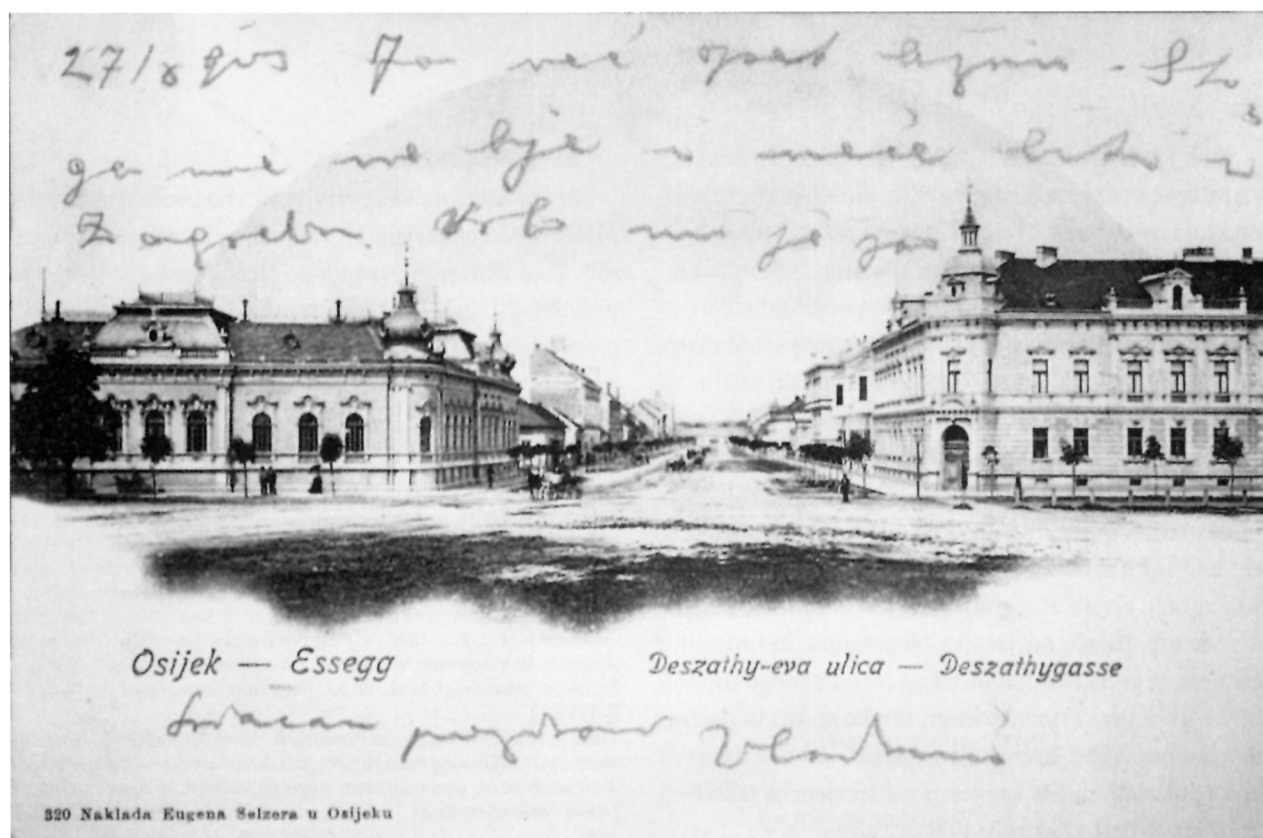
² Već je od onodobnog osječkog novinstva palača prepoznata kao jedan od najljepših objekata grada. Tako i prije njezina završetka piše Drava: "Das Palais, an der Ecke der Bahnhofstraße stehend, übt schon jetzt mit seinem zwei Thürmen einen imposanten Eindruck und darf mit vollem Rechte zu den schönsten Neubauten der letzten Jahre gezählt werden."; u: *** Bauthätigkeit, "Die Drau", Osijek, 29 (4362), 9. 3. 1897., 4. Pisac pak članka u *Slavonische Presse* naziva je sjajnim arhitektonskim komadom („Ein architektonisches Prachtstück“), u: *** Esseker Neubauten; Essek, 17. Jul, *Slavonische Presse*, Osijek, br. 162., 18. 7. 1897., 2.

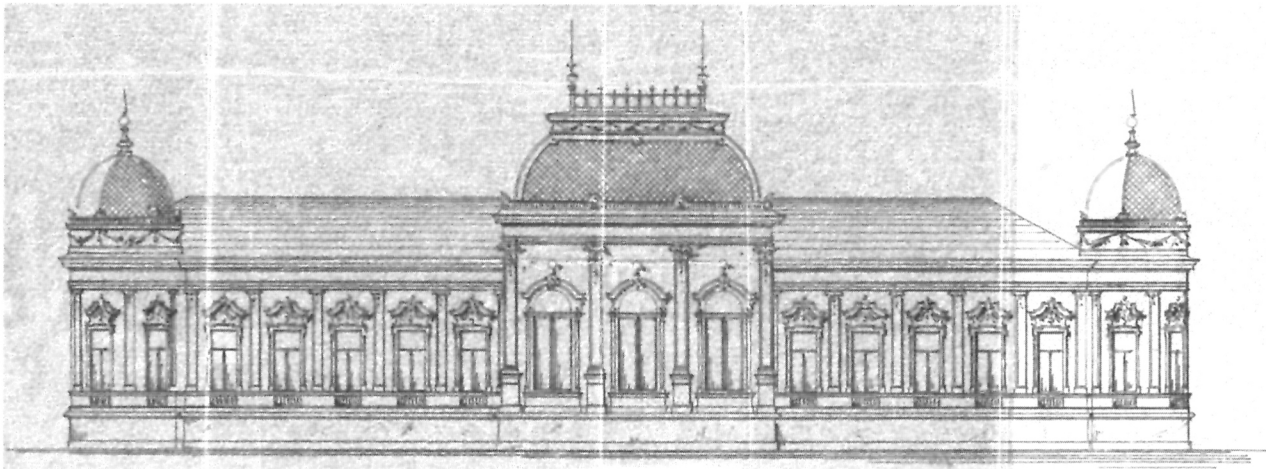
³ Tako pisac teksta u *Slavonische Presse* ističe: "Schon der Aeußere des Gebäudes, welches seiner Volledung entgegenseht, läßt darauf schließen daß dasselbe nicht dazu bestimmt ist, einem einfachen Bürger als Wohnort zu dienen"; u: *** Esseker Neubauten; Essek, 17. Jul, *Slavonische Presse*, Osijek, br. 162., 18. 7. 1897., 2.

Nikolićev potpis na projektu za pročelje palače Maksimović, u Kolodvorskoj ulici DAOS, Fond br. 6, Gradsko poglavarstvo, Inžinirski ured, Projekti po ulicama, Svezak 82 a, Radićeva 20 (22), kuća Maksimović

Pogled na Desatičinu ulicu sa Žitnog trga s palačom Maksimović smještenom na lijevoj strani, razglednica nastala oko 1900. iz naklade Eugena Salzera, Zbirka razglednica Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu

Vladimir Nikolić, prvotni projekt za pročelje palače Maksimović prema Desatićinoj ulici, 1895. godina; DAOS, Fond br. 6, Gradsko poglavarstvo, Inženirski ured, Projekti po ulicama, Svezak 82 a, Radićeva 20 (22), kuća Maksimović

Osijeka, Dalja i Vukovara sa selima Borovom i Bijelim Brdom, dobili od bečkog dvora u 18. stoljeću. Položaj upravitelja patrijaršijskim imanjem dr. Maksimović je dobio zasigurno zahvaljujući tomu što je bio zet tadašnjeg srpskog patrijarha Georgija Brankovića.⁴ Palača koju je gradio u Osijeku stoga je imala služiti ne samo za njegovu obitelj, već i kao povremena patrijarhova rezidencija. Stari dvor Patrijaršije u Dalju, sagrađen u prvoj polovini 19. stoljeća kao ljetna rezidencija, bio je prilično skroman objekt koji više nije dostojno mogao svjedočiti o snazi i bogatstvu srijemskokarlovačkih arhiepiskopa. Patrijarh Branković, nakon što je podignuo novi reprezentativni dvor u Karlovcima, htio je i staru, seosku ljetnu rezidenciju premjestiti u veći centar – Osijek. Njezina gradnja dio je općenite tendencije krajem 19. stoljeća premještanja episkopskih središta iz manjih centara, u kojima su se one nalazile od 17. i 18. stoljeća, u veće gradove. Tako je središte Budimske eparhije premješteno u glavni grad Mađarske iz obližnje Sentandreje, a javio se, istina neuspjeli, pokušaj premještanja središta Gornjokarlovačke eparhije iz malenog Plaškog u Karlovac.

Uz Osijek, postojala je i druga opcija za izgradnju palače Maksimović, obližnji Sombor u Bačkoj,⁵ no prvotna je ideja ipak prevagnula, vjerojatno zahvaljujući boljem geografskom položaju grada koji se teritorijalno neposredno naslanjao na patrijaršijsko vlastelinstvo. Samo nekoliko mjeseci poslije posvete palače, u travnju 1898., patrijarh Branković posjetit će Osijek, a i kasnije će u nizu navrata svraćati.⁶ Palača mu je omogućavala sudjelovanje u bogatom društvenom životu grada.

Nedugo nakon podizanja palače dr. Maksimoviću dodijeljeno je građanstvo Osijeka,⁷ što je bila uobičajena procedura sa svim novodoseljenim bogatijim stanovnicima grada. Dobivanje građanstva olakšano je činjenicom da je, poput patrijarha Brankovića, i Maksimović bio privržen politici tada vladajuće Khuenove stranke u Hrvatskoj, koja je imala vlast i na lokalnoj razini, u gradu Osijeku. Na listi iste stranke izabran je 1897. godine (upravo u vrijeme kada se podizala palača) u Hrvatski sabor, kao predstavnik Daljskog kotara nadvisivši za 17 glasova svog protivnika Jozu Živkovića.⁸

⁴ Branković je naime bio, prije nego što se zamonao, paroh u obližnjem Somboru u Bačkoj, gdje je svoju kći jedinicu udao za Milana Maksimovića, u: Donka Stančić, *Arhitekt Vladimir Nikolić*, Opštinski zavod za zaštitu spomenika kulture, Novi Sad 1999., 235.

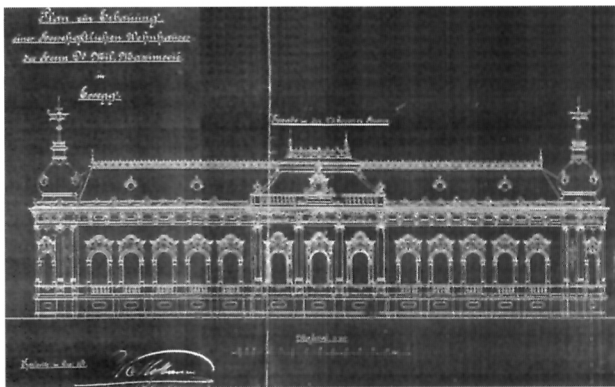
⁵ ***Der Maximović'sche Bau, *Die Drau*, Osijek, br. 42 (4219.), 9. 4. 1896., 3.

⁶ Najava dolaska objavljena je u ondašnjem osjeckom tisku: ***Seine Heiligkeit

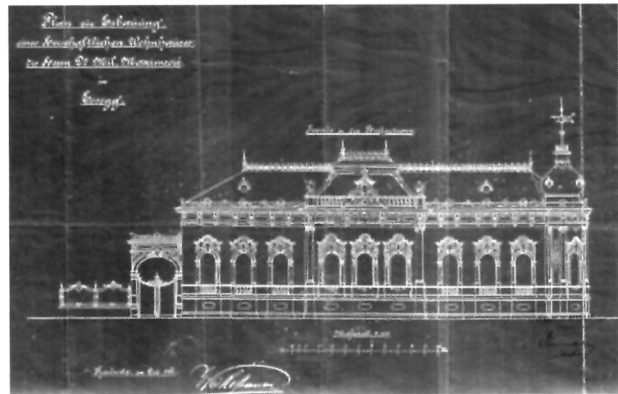
Patriarch Branković, *Slavonische Presse*, Osijek, br. 88., 20. 4. 1898., 2. O samom boravku patrijarha govori pak članak: *** Seine Heiligkeit Patriarch Branković in Esseck, *Slavonische Presse*, Osijek, br. 89., 21. 4. 1898., 2.

⁷ *** Neuer Bürger von Osijek, *Die Drau*, Osijek, br. 22 (4510), 20. 2. 1898., str. 4–5

⁸ ***Dalja; 20. Mai, *Slavonische Presse*, Osijek, br. 117., 22. 5. 1897., 3.

Vladimir Nikolić, realizirani projekt pročelja palače Maksimović prema Desatićinoj ulici; DAOS, Fond br. 6, Gradsko poglavarstvo, Inžinirski ured, Projekti po ulicama, Svezak 82 a, Radićeva 20 (22), kuća Maksimović

Vladimir Nikolić, realizirani projekt pročelja palače Maksimović prema Kolodvorskoj ulici; DAOS, Fond br. 6, Gradsko poglavarstvo, Inžinirski ured, Projekti po ulicama, Svezak 82 a, Radićeva 20 (22), kuća Maksimović

Zanimljivo je da je neposredno po dobivanju statusa građanina Maksimović odlučio kupiti kuću nasuprot svoje, u Kolodvorskoj ulici, s namjerom da na tom mjestu podigne jednokatnicu.⁹ Nije jasno da li je riječ o uglu Kolodvorske s Desatićinom ili s Trgom, na mjestu na kojem su kasnije sagrađene zgrade Židovske škole i općine, odnosno kuća Frank. Iako zgrada na kraju nije realizirana po svoj je prilici trebala služiti kao najamni objekt. Predstavljala je dakle privatnu investiciju dr. Maksimovića, koji je ovim postupkom svjedočio da se namjerava za stalno nastaniti u Osijeku.

Unutar biografije Milana Maksimovića, vezane uz povijest arhitekture Osijeka krajem 19. stoljeća, svakako valja spomenuti i njegovu inicijativu za podizanje Pravoslavne crkve u Gornjem gradu. Naime do tada je u Osijeku postojala samo jedna Pravoslavna crkva, uz glavni trg u Donjem gradu, građena sredinom 18. stoljeća, te manja kapela na groblju u istom dijelu Osijeka, sagrađena 90-ih godina 19. stoljeća. Iako je glavnina pravoslavnog stanovništva u Osijeku živjela u Donjem gradu, dio se, osobito bogatije obitelji (Đurđević, Muačević, Maksimović) naselio u novi financijski i kulturni centar – Gornji grad. Usprkos tome što je Osijek administrativno već dugo bio jedinstveno naselje, razdvojenost se njegovih tradicionalnih dijelova i dalje snažno osjećala, što je bilo dodatno pojačano znatnom

prostornom udaljenošću Donjeg od Gornjeg grada. Gornjogradsko je pravoslavno stanovništvo stoga nastojalo sebi podići drugu crkvu. S doseljenjem Maksimovića, koji je bio usko vezan sa samim vrhom pravoslavne srpske hijerarhije u Monarhiji, normalno je da ova tendencija ojačava. Nova reprezentativna crkva trebala je svjedočiti o financijskoj snazi i utjecaju tadašnje pravoslavne gornjogradske zajednice i na taj način konkurirati velikoj židovskoj sinagogi, te novoj katoličkoj župnoj crkvi, tim prije što su i pripreme za gradnju evangeličke bogomolje ulazile u završnu fazu. Stoga ne treba čuditi činjenica da je patrijarh Branković darovao čak 25.000 forinti za gradnju nove crkve a sam Maksimović još 10.000.¹⁰ Građevina se trebala podići na mjestu tadašnje tramvajske remize gdje je na kraju izgrađena zgrada današnje osječke pošte.¹¹ Nije poznato zašto nikada nije došlo do realizacije ovog projekta.

Pitanje autorstva projekta

U literaturi se javljaju dva imena uz koja se vezuje autorstvo projekta za palaču Maksimović – Vladimira Nikolića i Wilhelma Carla Hofbauera. Prvi tekstovi u kojima se govori o palači bez ikakvog krznanja pripisuju njezin projekt Vladimiru Nikoliću iz Srijemskih Karlovaca, jednom od najznačajnijih arhitekata srpskog visokog historicizma. Ta-

⁹ *** Zur Bauthätigkeit, *Die Drau*, Osijek, br. 50. (4537), 28. 4. 1898., 3.

¹⁰ *** Der Bau einer serbischen Kirche in der Oberstadt, *Slavonische Presse*, Osijek, br. 110., 15. 5. 1898., 4.

¹¹ Isto

¹² M. Kašanin, V. Petrović, *Srpska umetnost u Vojvodini od doba Despota do ujedinjenja*, Matica Srpska, Novi Sad 1927., 23, 42. Na strani 42. kaže: "Glavne Nikolićeve osobine, logičnost, dovtljivost i solidnost, ogledaju se u punoj meri i na privatnim domovima koje je on sazidao, naročito na palati g. Maksimovića u

Osijeku i baronice Jović u Starom Bečeju, gde se sretaju ista jasnoća i geometrijska pravilnost rasporeda, ravnoteža masa i izbor detalja i klasična strogost dekoracije."

¹³ V. Petrović, Vladimir Nikolić, *Narodna enciklopedija SHS*, III. knjiga, Zagreb 1928, 103; M. Jovanović, Vladimir Nikolić, *Likovna enciklopedija Jugoslavije II*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb 1987., 467

¹⁴ V. Ambruš, Osijek na prijelazu u 20. stoljeće, *Peristil* 31– 32, Zagreb 1988–89., 78

Pročelje palače Maksimović u Kolodvorskoj ulici 1987. godine, izvor: Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture u Osijeku; Dosje: Osijek, Radićeva ulica 20, Zgrada ugostiteljskog školskog centra, Konzervatorski elaborat sanacije pročelja, Osijek, IV – 1987., sastavili Kralik Branimir, Šarlah Ljiljana, Bartolović Rudolf

ko se u tekstu Milana Kašanina o umjetnosti u Vojvodini, pisanoga u povodu stote obljetnice Matice srpske, eksplicite navodi na čak dva mjesta kako je Vladimir Nikolić autor projekta.¹² Kašaninovi su podaci potom bez provjeravanja prenošeni u enciklopedijske natuknice i u međuraču i nakon završetka Drugoga svjetskog rata.¹³

Krajem 80-ih, u tekstu Viktora Ambruša po prvi se puta počinje povezivati autorstvo projekta palače Maksimović s Hofbauerom,¹⁴ što je preuzela i autorica monografije o Vladimiru Nikoliću, Donka Stančić.¹⁵ Zabuna je nastala ponajprije zbog činjenice da se ovaj osječki graditelj potpisao na projekte palače u svojstvu *Stadtbaumeistera*, odnosno gradskog inženjera, koji je svojim potpisom na projektima za zgrade u Osijeku ovjerovljavao i dopuštao njihovo izvođenje.¹⁶ Nikolićevo autorstvo, međutim, potvrđeno je kroz niz izvora. S jedne strane, ne smijemo zaboraviti kako je Kašanin, autor ranije spomenutog teksta, suvremenik Nikolićev, k tome još porijeklom iz nedalekog Belog Manastira, te je zasigurno bio dobro upoznat s činjenicama vezanim uz ovu gradnju. Još vjerodostojnija svjedočanstva, iz

vremena kada se palača podizala, predstavljaju natpisi iz onodobnog osječkog tiska. Već s prvim vijestima da će doći do gradnje palače *Drava* dva puta ističe kako je izrada projekta za nju prepuštena arhitektu Nikoliću.¹⁷ Konačno, najsigurnija nam je potvrda Nikolićeva autorstva njegov pečat i potpis na projektu za pročelje palače.¹⁸

Arhitekt Vladimir Nikolić

Nakon što smo ustanovili autorstvo projekta palače Maksimović ostaje nam nešto reći o njenom autoru arhitektu Vladimiru Nikoliću, budući da u našoj literaturi nije dovoljno poznat. Rođen 1857. godine u Senti u Bačkoj imao je tipičan životni put onodobnih arhitekata. Pohađao je najprije, kratko, Visoku tehničku školu u Münchenu, a potom studij apsolvirao na Politehnici u Beču.¹⁹ Nikada nije diplomirao, kao mnogi drugi onodobni arhitekti-graditelji, ali se je svejedno, odmah po povratku u južne dijelove Monarhije, počeo baviti projektiranjem. U Beču će nesumnjivo najznačajniji utjecaj na njegov budući rad, osobito na polju sakralne te javne arhitekture, imati profesor Theofil

¹⁵ Stančić, n. dj., str. 235

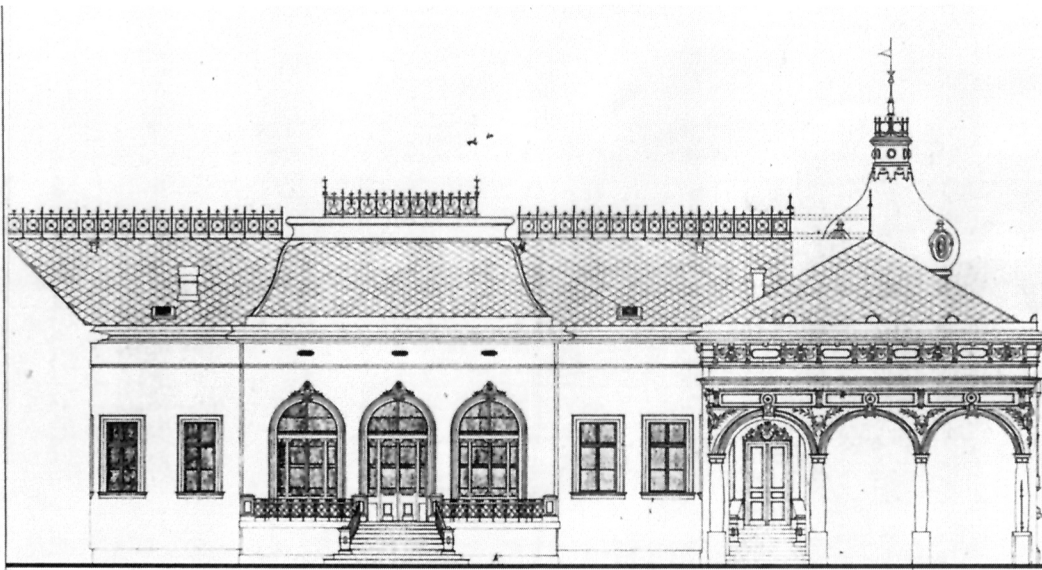
¹⁶ Osim toga Hofbauer je bio i izvođač radova

¹⁷ *** Zur Bauthaetigkeit, *Die Drau*, Osijek, br. 91, 1. 8. 1895., 3; Godinu dana kasnije *Drava* još jednom govori o Nikoliću kao autoru projekta: "Die Pläne hiezu hat Architect Vladimir Nikolić in Neusatz verfaßt.", prema: *** Zur Bauthätigkeit, *Die Drau*, Osijek, br. 31 (4208), 12. 3. 1896., 5. Nikolić je tada već živio u Srijemskim Karlovcima, no kako je upravo u tom trenutku gradio kazalište Dunderskog u Novom Sadu vjerojatno se stoga spominje ovaj grad

kao mjesto njegovog stanovanja

¹⁸ Valja dodati i kako je u tekstu o historicizmu u Slavoniji na izložbi Historicizma Grgur Marko Ivanković ponovno točno naveo da je autor projekta palače Maksimović Vladimir Nikolić, u: Grgur Marko Ivanković, *Historistička arhitektura u Slavoniji, Historicizam u Hrvatskoj*, katalog, Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb 2000., knjiga I., 190. Isti je podatak autor naveo i u kataloškoj jedinici br. 194, *Historicizam u Hrvatskoj*, Zagreb 2000., knjiga II., 540.

¹⁹ Stančić, n. dj., 14–15.

Hansen, čijem će udruženju pripadati niz godina.²⁰ Stilska analiza njegovih objekata pokazuje kako ne treba zanemariti ni utjecaj drugih onodobnih bečkih arhitekata. Nakon "završetka", ili točnije rečeno, prekida školovanja, 1883. godine, seli se privremeno u Srbiju, gdje radi kao projektant javnih zgrada, uglavnom škola, da bi se 1892. vratio u Monarhiju, preselivši se u Srijemske Karlovce, gdje živi do smrti, 1922.²¹

Povratak u Monarhiju vjerojatno je bio motiviran pozivom tadašnjeg patrijarha Georgija Brankovića, koji ga je izabrao kao projektanta nove zgrade patrijaršijskog dvora (1892.–1893.). Uspješno rješenje ovog objekta odmah je pretvorilo Nikolića u svojevrsnog dvorskog projektanta Patrijaršije, za koju će realizirati u budućnosti niz novih objekata u Karlovcima: nove zgrade Bogoslovskeg seminara (1900.–1901.), Narodno-crkvenih fondova (1902.), Stefaneuma (1903.), Svećeničkog konvikta (1904.), te restauraciju Saborne crkve (1907.) u istom mjestu, tadašnjoj prijestolnici srpskih patrijarha. Od ostalih djela ističu se zgrada Preparandije (1895.), te palača Kronić (1907) u Somboru, Srpski dom u Srijemskoj Mitrovici (1893.), kazalište Dunderskog (1895.), Velika srpska pravoslavna gimnazija

(1899.–1901.), te vlašićanski dvor (1901.) u Novom Sadu, a projektirao je i cijeli niz obiteljskih kuća.²²

Arhitektonski opus Vladimira Nikolića obilježen je dominacijom neobaroka i neorenesanse, uz povremeno pojavljivanje različitih varijanti onodobnih neobizantinizama, osobito u javnim i sakralnim zdanjima za Pravoslavnu crkvu. Oblikovne odlike njegove arhitekture karakterističan su dio općih tendencija kasnog historicizma s pročeljima izrazite plastičnosti, raščlanjenim mnogobrojnim polustupovima, pilastrima, punim stupovima, bogatim okvirima prozora i prozorskih zabata, razvedenih krovišta s kupolama i mansardama. Usporedivši njegova djela s onodobnim tendencijama u zagrebačkoj arhitekturi oblikovno mu je, bez ikakve sumnje, najbliži opus arhitektonskog biroa Hönigsberg i Deutsch, što nije nikakva slučajnost – i Nikolić kao i ovi arhitekti sličnog su obrazovanja, a i uzore za svoju arhitekturu vuku s istog područja, bečke stambene i javne arhitekture 80-ih i 90-ih godina 19. stoljeća.

Na području Hrvatske, osim u Osijeku, Nikolić je ostavio još jedno značajno djelo kasnog historicizma – palaču obitelji Paunović s hotelom Grand (kasniji Radnički dom) u središtu Vukovara, iz 1896. godine.²³ Njegovo pojavljiva-

²⁰ M. Jovanović, Teofil Hanzen, hanzenatika i Hanzenovi srpski učenici, *Zbornik za likovne umjetnosti Matice srpske*, 21, Matica srpska 1985., 235–256; Stančić, n. dj., 16.

²¹ Stančić, n. dj., 17–21.

²² Stančić, n. dj., 31–32.

²³ Stančić, n. dj., 104–109. Zgrada je teško stradala tijekom Domovinskog rata, upravo je u trenutku njezina rekonstrukcija.

²⁴ Ambruš, n. dj. 78.

²⁵ Hofbauerovu izvedu ondašnje osječko novinstvo izuzetno hvali: "Wohin wir blicken, finden wir das Solideste und Exacteste, was im Bausache überhaupt

Trijem palače Maksimović u Kolodvorskoj ulici; Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture u Osijeku; Dosje: Osijek, Radićeva ulica 20, Zgrada ugostiteljskog školskog centra, Konzervatorski elaborat sanacije pročelja, Osijek, IV – 1987., sastavili Kralik Branimir, Šarlah Ljiljana, Bartolović Rudolf

< Dvorišno pročelje palače Maksimović; Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture u Osijeku; Dosje: Osijek, Radićeva ulica 20, Zgrada ugostiteljskog školskog centra, Konzervatorski elaborat sanacije pročelja, Osijek, IV – 1987., sastavili Kralik Branimir, Šarlah Ljiljana, Bartolović Rudolf

nje na području istočne Slavonije ne treba čuditi. Ne smije se zaboraviti kako su i Srijemski Karlovci, središte Nikolićevog arhitektonskog ureda, tada u sastavu Hrvatske, smještene nedaleko od Vukovara i Osijeka. Osim toga, po popisu njegovih najznačajnijih djela očito je kako Nikolić radi gotovo isključivo za srpsku klijentelu. Potpomagan od patrijarha Brankovića, s djelima i nacrtima objavljivanim u *Orlu* tada među stanovništvom izuzetno raširenom kalendaru Srpske pravoslavne crkve, postao je široko poznat na području Slavonije i Vojvodine, pa je klijentela koja ga angažira na području Hrvatske, kao i ona koja ga zapošljava u Vojvodini, uglavnom bogato srpsko građanstvo te razne srpske crkveno-školske institucije. Hotel Grand u Vukovaru radi tako za domaću obitelj Paunović, a palaču Maksimović, kako smo vidjeli, za upravitelja patrijaršijskog vlastelinstva.

Svakako na kraju valja spomenuti uz Nikolića kao projektanta i važnu ulogu koju je odigrao izvođač rad – Wilhelm Carl Hofbauer, domaći, osječki graditelj, kojemu je projekt za ovu zgradu nakratko pripisivan.²⁴ Hofbauer se tek nekoliko godina ranije doselio iz prijestolnice Monarhije na njezin rub, u Osijek, u potrazi za poslom, a vezano uz izgradnju nove osječke Župne crkve. Vrlo brzo se is-

profilirao kao jedan od najkvalitetnijih projekatana u gradu, a stao je i na čelo gradskog Građevnog ureda. Po svojoj prilici, poput Nikolića, nije završio Politehniku ili Akademiju u Beču, no bez obzira na to svojim se projektantskim opusom uzdigao na položaj vjerojatno najznačajnijeg osječkog graditelja kraja 19. i početka 20. stoljeća. Odabir upravo njega kao izvođača bio je logičan postupak dr. Maksimovića, koji je htio da njegova palača bude što kvalitetnije izvedena.²⁵

Kronologija gradnje

Prve vijesti o gradnji palače nalazimo već sredinom srpnja 1895. godine kada Milan Maksimović kupuje zemljište veličine 695 kvadratnih hvati u Kolodvorskoj ulici od dotadašnjeg vlasnika Stefana Pillera po cijeni od 11 forinti po kvadratu, s namjerom da na tom mjestu podigne svoju zgradu.²⁶ Na istom je zemljištu do tada stajala drvena Pillerova baraka.²⁷ Početkom rujna 1895. predani su preliminarni nacrti za gradnju na Gradsko poglavarstvo. Nakon njihova odobranja već je krajem listopada iste godine Maksimović organizirao *jeftimbu* za izvođenje palače, na koju su pozvana isključivo osječka građevinska poduzetništva s ciljem pomaganja domaćeg obrta.²⁸ U međuvre-

geleistet werden kann. All den Mitarbeitern an diesem Prachtbaue schreitet Herr Stadtbaumeister W. C. Hofbauer voran, der zu den vielen von ihm bereits in Esseg durchgeführten Bauten durch diesen Bau eine Perle hinzugefügt hat, die unserer Stadt zur Zierde, dem Schöpfer derselben für immerwährende Zeiten zum Ruhme gereicht.“; prema: *** Esseker Neubauten; Essek, 17. Jul, *Slavonische*

Presse, Osijek, br. 162., 18. 7. 1897., 2.

²⁶ *** Zur Bauthaetigkeit, *Die Drau*, Osijek, br. 87., 23. 7. 1895., 3.

²⁷ *** Die Piller'sche Baracke, *Die Drau*, Osijek, br. 127., 22. 10. 1895., 3.

²⁸ *** Die Piller'sche Baracke, *Die Drau*, Osijek, br. 127., 22. 10. 1895., 3.

menu je arhitekt Nikolić pristupio izradi detaljnih nacrti, koji su završeni u prosincu 1895.²⁹ Njih će tek u ožujku sljedeće, 1896. godine, izvođač gradnje, W. C. Hofbauer donijeti iz Srijemskih Karlovaca u Osijek.³⁰ Čim se je osječko građanstvo upoznao s nacrtima novog objekta javljaju se problemi oko njegovog podizanja, vezani uz pritužbu Maksimovićeve budućeg susjeda graditelja Wybiralu, te uz težnju gradskog Građevnog ureda da pomakne građevnu liniju palače u Desatićinoj ulici.³¹ Kako su ovi problemi potpuno blokirali početak radova, dr. Maksimović se sredinom travnja pripremao odustati od namjeravanog poduhvata, te palaču podići u obližnjem Somboru.³² Osječko novinstvo, osobito ugledna *Drava*, pružilo mu je, međutim, snažnu potporu, pozvavši Gradsko poglavarstvo da ukloni administrativne zapreke kako bi se palača ipak izvela u Osijeku, te se na taj način osječki obrtnici i radnici mogli okoristiti unosnim poslom, a i grad bi se poljepšao jednim reprezentativnim objektom.³³ Reakcija na članak bila je relativno brza, budući da samo dva tjedna kasnije isti list javlja kako je Maksimović ipak odlučio podići palaču u Osijeku.³⁴

Gradski inženjerski ured dodijelio je građevnu dozvolu 9. svibnja 1896. godine,³⁵ no sama gradnja nije mogla početi do početka kolovoza iste godine, zbog spora s Wybiralom.³⁶ Kada je sukob riješen u Maksimovićevu korist gradnja počinje vrlo brzo napredovati.³⁷ Nakon kraćeg prekida tijekom zime, zahvaljujući izrazito toplom proljeću, krajem veljače 1897., radovi su se na izgradnji nastavili punom snagom.³⁸ Tada su već bili gotovi njezini vanjski zidovi, a i kule su postavljene na uglove pročelja prema Desatićinoj ulici.³⁹ Krajem kolovoza 1897. osječki tisak javlja kako bi palača trebala biti završena do listopada iste godine, što se naposljetku i dogodilo.⁴⁰

S obzirom na ulogu palače Maksimović kao svojevrsne neslužbene rezidencije patrijarha Bankovića, zgrada je bila

posvećena poput kakve javne institucije od strane tadašnjeg donjogradskog osječkog paroha Janoševića krajem listopada 1897. godine.⁴¹

Prema tvrdnjama osječkog tiska ukupni troškovi izgradnje palače kreću se od 55.000⁴² do 80.000 forinti.⁴³ Bez obzira na to da li je viša ili niža cifra točna, riječ je o doista ogromnom izdatku koji jasno svjedoči o ulozi objekta kao povremenog patrijaršijskog dvora.

Podaci o daljnjoj sudbini zgrade su malobrojni. U prvoj polovini dvadesetih palača je i dalje u vlasništvu obitelji, točnije rečeno Lazara Maksimovića, vjerojatno sina graditelja palače.⁴⁴ Kuća je na kraju prodana društvu Hrvatski dom, vjerojatno početkom tridesetih, kada je obimna restauracija unutrašnjosti povjerena domaćem osječkom inženjeru Ivanu Domesu (mlađem).⁴⁵

Urbani smještaj palače

Danas u samom središtu grada, u vrijeme kada se izgrađivala, palača je Maksimović bila na njegovom rubu, točnije rečeno na rubu njegovog gospodarski i kulturno najrazvijenijeg dijela, Gornjeg grada. Upravo takav rubni smještaj palače je i uvjetovao njezino specifično sjedanje u gradski raster ulica. Problemi oko njezina podizanja, koji su znatno odužili izgradnju, govore nam dosta o još nedovoljno definiranoj zakonskoj regulativi u izgradnji i o tek započetoj modernizaciji osječke urbanističke politike. Svjedočanstvo su postojeće korupcije i klijentelizma u gradskim tijelima vlasti, ali i pokušaja ispravka nedostataka postojećeg urbanog rastera, u skladu s tada važećim zakonitostima urbanizma.

Palača zauzima južni kraj inzule omeđene Kolodvorskom, Sunčanom i Desatićinom ulicom, te Žitnim trgom. Od triju je spomenutih ulica samo Desatićina bila uglav-

²⁹ Sudeći po natpisu na projektima

³⁰ ***Zur Bauthätigkeit, *Die Drau*, Osijek, br. 31 (4208), 12. 3. 1896., 5.

³¹ Kako se ovi problemi odnose na urbani smještaj palače o njima će biti znatno više riječi u sljedećem poglavlju.

³² ***Der Maximović'sche Bau, *Die Drau*, Osijek, br. 42 (4219.), 9. 4. 1896., 3.

³³ *** Der Maximović'sche Bau, *Die Drau*, Osijek, br. 42 (4219.), 9. 4. 1896., 3.: "Anstatt daß alle maßgebenden Factoren den Bau eines Palais, wie es Herr Dr. Maximović nach den vorliegenden Plänen projectirt, fördern und nach besten Kräften unterstützen würden, werden demselben so mannigfache Hindernisse entgegengestellt, daß ihm schließlich die Lust, in Essek ein Palais, das der ganzen Stadt zur Zierde gereichen würde, zu erbauen, vergehen muß. Es ist sehr bedauerlich, daß sich hier Niemand findet, der einen Fremden, welcher zur Verschönerung der Stadt beitragen will, hilfreich an die Hand gehen würde. Es wäre tief zu beklagen, wenn der Maximović'sche Bau, infolge nichtiger Einwendungen seitens des Anrainers, wirklich scheitern sollte. Pflicht des Gemeinderathes wäre es, den Bau des fraglichen Palais nach jeder Richtung hin zu fördern, und wir geben uns der Erwartung hin, daß von dieser Stelle raschestens ein günstiger Bescheid erfolgen werde, damit der Bau endlich in Angriff genommen

werden kann."

³⁴ ***Zur Bauthätigkeit, *Die Drau*, Osijek, br. 31 (4208), 12. 3. 1896., 5.

³⁵ DAOS, Fond br. 6, GPO, Inženjerski ured, Projekti po ulicama, Svezak 82 a, Radićeva ulica, parni brojevi, Radićeva 20 (22), kuća Maksimović, dokument GPO-a br. 7074 – 1896. isto i u: DAOS, Fond br. 6., GPO, dosje br. 21.282/1897.(Gradnja palače Maksimović), spis GPO-a br. 8470, 28. 4. 1897. Dopis Milana Maksimovića na GPO od 27. travnja 1897.

³⁶ *** Zur Bauthätigkeit, *Die Drau*, Osijek, br. 91 (4269.), 4. 8. 1896., 3.

³⁷ *** Zur Bauthätigkeit, *Die Drau*, Osijek, br. 102 (4280), 30. 8. 1896., 5.

³⁸ *** Zur Bauthätigkeit, *Die Drau*, Osijek, br. 25, 28. 2. 1897., 6.

³⁹ *** Bauthätigkeit, *Die Drau*, Osijek, br. 29 (4362), 9. 3. 1897., 4.

⁴⁰ *** Die Bauthätigkeit in Essek, *Die Drau*, Osijek, br. 102 (4436), 31. 8. 1897., 3.

⁴¹ *** Haus Einweihung, *Die Drau*, Osijek, br. 135 (4472), 23. 11. 1897., 3.

⁴² *** Zur Bauthätigkeit, *Die Drau*, Osijek, br. 31 (4208), 12. 3. 1896., 5.

⁴³ *** Zur Bauthätigkeit, *Die Drau*, Osijek, br. 23 (4200.), 23. 2. 1896., 3.

⁴⁴ DAOS, Fond br. 6, GPO, Inženjerski ured, Projekti po ulicama, Svezak 82 a,

nom definiran urbani prostor, dok su se i Kolodvorska i Sunčana tek počele izgrađivati. Dapače, i Kolodvorska je ulica, kao i završetak Desatičine, još uvijek bila u vlasništvu države, dakle nije ni imala status ulice nego državne ceste.

Kako je cijela Desatičina bila izgrađena ugrađenim poslovno stambenim objektima različite katnosti i pročelje palače Maksimović okrenuto prema toj ulici, stvara dojam kako je riječ o uobičajenoj ugrađenoj stambenoj zgradi, koja odstupa, u prostoru u kojem je sagrađena, samo veličinom. Slično kao prema Desatičinoj, i prema Sunčanoj se ulici palača otvara kao ugrađeni stambeni objekt. Istočno krilo palače, međutim, okrenuto pročeljem prema Žitnom trgu i Kolodvorskoj ulici stvara sasvim drukčiji dojam. U vrijeme gradnje Maksimovićeve kuće samo je sjeverna polovina ove ulice bila (dijelom) sagrađena, dok je prostor južno od Desatičine, prema gornjogradskom kolodvoru, bio tek u zametku. Palača Maksimović bila je među prvim zgradama koje su nikle na tom potezu. Žitni trg postojao je samo u imenu. Iako je prema istoku već zatvoren s Domobranskom vojarnom, snažnija izgradnja na njegovim obodima tek je počela, tako da se iz palače Maksimović otvarao širok pogled prema glacisu (klasijama, u domaćem govoru) koji je okruživao zidine Tvrde.

Upravo zbog još uvijek ne do kraja definiranog urbanog prostora u koji sjeda, kao i iz težnje da se pretvori u objekt dostojan uloge dvora, Nikolić projektira zgradu koja svojim pročeljem zauzima tek polovinu fronta prema Kolodvorskoj, kako bi se ostavilo mjesta za raskošan vrt, te reprezentativan trijem. Kako je već spomenuto ovaj je projekt naišao na veliko protivljenje prvog Maksimovićevog susjeda u Kolodvorskoj ulici, domaćeg graditelja Franza (Franje) Wybiral. Spor je izbio već pri komisijskom pregledu zemljišta, krajem ožujka 1895., vezano uz izdavanje građevinske

dozvole.⁴⁶ Wybiral se usprotivio prostornom ustrojstvu buduće zgrade u Kolodvorskoj ulici. Držao je da izgrađivanje samo polovine fronta, čime je vatrobрани zid njegove kuće ostavljen otkrivenim njemu nanosi neposrednu štetu, jer će ovaj zid biti izložen kiši i vjetru, te se zimi sobe na toj strani zgrade nikada neće moći dovoljno ugrijati, pa će ih biti nemoguće iznajmiti, čime cijeli objekt znatno gubi na vrijednosti. Wybiral se pri tome vješto poziva na Građevni red grada Osijeka, te na pravila "zdravoga i modernoga ukusa", ističući naime kako je zakonom utvrđeno da se zgrade u novim ulicama trebaju graditi "prikjučno", odnosno kao ugrađeni objekti. Poziva se i na činjenicu da će, ukoliko se ostavi vidljivim vatrobрани zid on "neestetično" sršiti u dijelu grada koji je imao biti izgrađen kao reprezentativan trg.⁴⁷

Wybiral ipak nije uspio zaustaviti gradnju palače po ovakvom nacrtu. Već pri očevnom pregledu parcele, nakon kojega je i uložio spomenuti utok, prema tvrdnjama i dr. Maksimovića i članova komisije navodno je ustvrdio kako prigovore ne bi ni postavio da je njemu dodijeljena izvedba palače.⁴⁸ Wybiral je naime jedan od plodnijih osječkih graditelja-projektanata krajem 19. stoljeća kojemu dolazak Hofbauera, jednog Bečanina u grad, zasigurno nije odgovarao, budući da je on gotovo odmah preuzeo znatniji dio poslova u gradu (uključujući i radove na Maksimovićevoj kući), koji nije imao dovoljno gospodarske snage da uzdržava veliki broj graditelja. Ovu će tvrdnju Wybiral kasnije nijekati, te će angažirati i domaćeg odvjetnika Kovačevića u obranu svojih interesa. I prije negoli je Gradsko poglavarstvo riješilo sukob, u kolovozu 1896. Hofbauer nastavlja s gradnjom, očito s nadom da će gradske vlasti pustiti nakon što budu suočene sa svršenim činom,⁴⁹ na što se Wybiral obraća za pomoć Zemaljskoj vladi.⁵⁰

Radićeva ulica, parni brojevi, Radićeva 20 (22), kuća Maksimović; dopis Gradskog poglavarstva u Osijeku od 21. 11. 1924. br. 32.267 koji se odnosi na manju adaptaciju u zgradi.

⁴⁵ DAOS, Fond br. 6, GPO, Inžinirski ured, Projekti po ulicama, Svezak 82 a, Radićeva ulica, parni brojevi, Radićeva 20 (22), kuća Maksimović; dokument br. 27.485 od 31. 7. 1933. (Građevinska dozvola) Gradskog načelstva u Osijeku.

⁴⁶ DAOS, Fond br. 6., GPO, dosje br. 21.282/1897. (Gradnja palače Maksimović), Zapisnik GPO-a od 27. 3. 1896. sastavljen od pri pregledu zemljišta za gradnju palače.

⁴⁷ DAOS, Fond br. 6., GPO, dosje br. 21.282/1897. (Gradnja palače Maksimović), spis GPO-a br. 9894, 27. 5. 1896. dopis dr. Vladimira Kovačevića, odvjetnika Franje Wybiral, na GPO Wybiral ističe: "da će ljepota ulice, na kojoj će se ta gradnja izvesti silno trpiti, jasno je, ako se uvaži da će između kuće protivnikove i moje biti znatna praznina, te će usljed toga svakomu prolazniku u oči pasti silni goli vatrobрани zid moje kuće, koji se pako vidio nebi, kada bi g. protivnik prikjučeno mojoj kući gradio. No to mora oko i estetska

čuvstva svakog prolaznika vrijedjati, to je na dlanu, kao što i to da će time silno trpiti vanjsko lice i ljepota cijele ulice."

⁴⁸ Komisija se očitovala kako je Wybiral "pred povjerenstvom očitovao da on ne bi bio nikakove prigovore stavio proti projektiranoj ovoj gradnji da je molitelj građevne dozvole njemu predao izvedenje te građevine." DAOS, Fond br. 6., GPO, dosje br. 21.282/1897. (Gradnja palače Maksimović), Zapisnik GPO-a od 27. 3. 1896. sastavljen od pri pregledu zemljišta za gradnju palače

⁴⁹ „Nu sada isti najvećom žurbom nastavlja i nastoji dovršiti upitnu gradnju bez obzira na podnešeni moj utok valjda u nakani da time moje pravo i propise građevnog reda iluzornimi učini, tj. da se gradnja ako jednom stoji više neda promijeniti, a rušenje se na koncu konca ipak od njega neće zahtijevati.“; prema: DAOS, Fond br. 6., GPO, dosje br. 21.282/1897. (Gradnja palače Maksimović), GPO, br. 15805, 21. 8. 1896., dopis Franje Wybiral na GPO. Isto i u: *** Zur Bauthätigkeit, Die Drau, Osijek, br. 91 (4269.), 4. 8. 1896., 3.

⁵⁰ DAOS, Fond br. 6., GPO, dosje br. 21.282/1897. (Gradnja palače Maksimović), spis GPO-a br. 16262 od 27. 8. 1896., brzojav Franje Wybiral na Zemaljsku vladu u Zagrebu.

Pročelje palače Maksimović gledano sa Žitnog (Gajevog) trga danas (Fotografija: D. Damjanović)

Sva će mu se nastojanja ipak na kraju izjaloviti iako izvodi iz Građevnog reda donesenog 1893. jasno ukazuju na činjenicu kako je isti pri gradnji palače Maksimović čak na dva mjesta prekršen.⁵¹ Osim što se, kako je Wybiral u ostalom i sam tvrdio, Maksimović i Nikolić nisu držali odredbe prema kojemu se na tom mjestu trebaju graditi ugrađeni objekti, odnosno, priključno, kako govore onodobni autori, Građevni je red prekršen i postavljanjem, izričito zabranjenog, kolnog ulaza, *kapije*, prema Sunčanoj ulici.

Zašto se gradnja nastavila usprkos neregularnostima nije teško zaključiti. Već je istaknuta činjenica kako su i patrijarh Branković i dr. Maksimović bili vezani uz režim Narodne stranke Khuena Hedervaryja, koja je presudila u korist svojih pristaša, tim prije što se i tadašnji župan i budući

ban grof Teodor Pejačević odlučno založio za njihove interese.⁵² U dopisu podbana Danila Stankovića na župana Pejačevića na kraju je u cjelini spor riješen u korist dr. Maksimovića. Jedini prigovor koji je uložen odnosio se na dugo čekanje osječkog Gradskog poglavarstva da spis pošalje na Vladu.

Gradska je vlast dopuštenje opravdala pozivajući se na odredbe o dražbenim uvjetima za parcelu na kojem se građevina podizala iz 1892. godine, nastalih dakle prije potvrđivanja Građevnog reda grada Osijeka, te činjenicom kako je riječ o vrlo velikoj zgradi koja zauzima prostor na kojemu se planiralo podići četiri objekta, zbog čega joj se mora ostaviti nešto otvorenog prostora iz "hijigijenskih obzira", tim prije što će i park biti ureden.⁵³ Ističe se nadalje kako je

⁵¹ Osnovici Građevnog reda dodana je naime, od strane Zemaljske vlade odredba u kojoj se ističe: "Kao dodatak tomu građevnomu redu ima se u isti uvrstiti ustanova po kojoj u stanovitih u nutrini grada ležećih ulicah, koje gradsko zastupstvo opredieliti imade, moraju zgrade u opredieljenom odielu kućah (Häuser-Insel) stajati neposredno jedna do druge, pošto su kod novogradnjah dotično pregradnjah zabranjeni medjuprostori za uvoze (veže) i slične svrhe u modernih gradskih gradjevnih redovih, pa stoga ovakova ustanova ne smije manjkati ni u ovom gradjevnom redu, te se na naknadno odobrenje preložiti ima."; u: *** Gradjevni red za slobodni i kraljevski grad Osiek, tisak Julija Pfeiffera,

Osijek 1893.

⁵² Govoreći o radu komisije za ustanovljenje građevinske linije po kojoj će biti izgrađena pročelje palače prema Desatićinoj ulici Drava doslovno ističe: "... An der Comission nahm auch Herr Obergespan Dr. Theodor Graf Pejacsevich theil, dessen ausschließlicher Intervention es zu danken ist, daß der erwähnte Bau herausgerückt wird und so zur Verschönerung des betreffenden Stadttheiles ungemein viel beitragen dürfte."...; u: *** Der Maximovič'sche Bau in der Oberstadt, Die Drau, Osijek, br. 64 (4241.), 2. 6. 1896., 3.

Građevnim redom određeno kako se u Kolodvorskoj ulici trebaju graditi kuće *cottage* tipa od križanja s Kapucinskom do Adamovićeve kuće,⁵⁴ pa kako je već dio ulice izgrađen sa sličnim tipom objekata s parkovima, zašto ne bi i ova.

Ne samo u slučaju palače Maksimović, već i u mnogim drugim dijelovima Osijeka vide se i danas posljedice ne do kraja definiranog urbanog rasta grada u kojem su mnoge stvari i mimo zakona, političkim i inim vezama, na kraju bile dopuštane. Brojni vatrobрани zidovi i danas strše po Osijeku, budući da jedne do drugih, ili jedne nasuprot drugih, stoje ugrađene najamne zgrade, poluugrađene stambene zgrade i vile, iako su postojala pravila koja su određivala na kojim se mjestima koji tip objekta smije podići. U Kolodvorskoj ulici uz primjer palače Maksimović znakovit je i primjer kuće graditelja Hofbauera koja je nekoliko godina kasnije podignuta kao slobodno stojeća zgrada između dvije ugrađene uglovnice, Mađarske i Židovske škole. Slične se anomalije javljaju i u drugim osječkim ulicama, poput Jägerove ili Chavrakove, a nisu karakteristične samo za period prije Prvog svjetskog rata, kako nam svjedoči Krežmina ulica, podignuta gotovo u cjelini 20–ih godina 20. stoljeća.⁵⁵

Svakako se moramo upitati zašto se objekt koji ima djelom ladanjsku ulogu kako za dr. Maksimovića, tako i za patrijarha Brankovića, i koji u skladu s tim i svojim sjedanjem na građevinsku parcelu pokazuje neke tipološke sličnosti s vilama sjeda u jednu od najprometnijih ulica Osijeka, a ne u gradsku "četvrt" vila⁵⁶ na potezu između Jägerove i Kolodvorske ulice, gdje se ne bi javio problem s neuobičajenim prostornim ustrojstvom zgrade. Čini se da je odgovor potpuno praktične prirode. S jedne strane slobodno zemljište, a s druge još u cjelini ne definirani urbani prostor u kojem su počeli podizati svoje objekte najbogatiji stanovnici grada navela je dr. Maksimovića da kupi ovo zemljište. Osim toga prostor namijenjen izgradnji zgrada tipa urbanih vila bio je u tom trenutku već dobrim dijelom izgrađen, a i preostale slobodne parcele svojom veličinom nisu mogle zadovoljiti investitora.

Osim problema s prvim susjedom u Kolodvorskoj, veliku je prepreku početku gradnje palače nametnulo i ut-

Kupola erкера palače Maksimović, ugao Desatićine i Kolodvorske ulice (Fotografija: D. Damjanović)

vrđivanje položaja njezinog sjevernog pročelja. Dok je u prvom slučaju spor riješen ne toliko u skladu sa zakonskim odredbama koliko zahvaljujući političkim vezama jedne od sukobljenih strana, problem oko utvrđivanja linije sjevernog pročelja zgrade pokazuje kako unutar gradske uprave sazrijeva generacija inženjera koji nastoje uskladiti daljnji rast grada s tada važećim urbanističkim zakonitostima. Oblik zemljišne čestice pratio je naime tok ceste koja se nastavljala na Desatićinu ulicu i koso se usmjeravala preko Žitnog trga prema Tvrdi i Novom Gradu. Da je palača Maksimović sagrađena po tom pravcu svojim pročeljem ne bi pratila liniju ostatka Desatićine ulice, već bi je lomila prema sjeveru, "a sama palata koja bi se u tako kosom nepravilnom položaju izgradila izgubila bi svaku simetričnu i arhitektonsku ljepotu."⁵⁷ Stoga se već nakon prvog komi-

⁵³ DAOS, Fond br. 6., GPO, dosje br. 21.282/1897. (Gradnja palače Maksimović), Zapisnik Gradskog zastupstva od 21. travnja 1896., rbr. 85; prijepis od 23. 9. 1896.

⁵⁴ DAOS, Fond br. 6., GPO, dosje br. 21.282/1897. (Gradnja palače Maksimović), GPO br. 9834/96 dopis GPO-a na Zemaljsku vladu.

⁵⁵ Urbanističke anomalije i paradoksalnosti u Osijeku nisu nestale ni danas o čemu svjedoči upravo situacija sa Sunčanom ulicom. Ni po čemu znamenita ulica, dijelom porušena (ili neizgrađena) s malim brojem povijesnih građevina,

bez brojnih trgovina ili sličnih sadržaja adaptira se trenutno u pješačku zonu, dok su pojedine, gotovo u cijelosti sačuvane povijesne ulice, poput obližnje Jägerove i dalje preopterećene prometom. Teško je objasniti razloge za ovakav postupak, no ma kakvi oni bili, riječ je o potpunom urbanističkom promašaju.

⁵⁶ *Cottage Viertel* kako ovaj prostor naziva ondašnje osječko novinstvo

⁵⁷ DAOS, Fond br. 6., GPO, dosje br. 21.282/1897. (Gradnja palače Maksimović), GPO br. 7832, 28. 4. 1896, dopis GPO-a na Ugarsko Ministarstvo za javne radnje i komunikacije.

Stambena zgrada u Währingerstraße 6-8., Beč, 1886. godine; K. Eggert, *Der Wohnbau der Wiener Ringstrasse im Historismus 1855 – 1896*, "Die Wiener Ringstrasse, Bild einer Epoche", Band VII., Franz Steiner Verlag GMBH, Wiesbaden 1976., sl. 230.

sijskog pregleda građevinskog zemljišta nastojalo ispraviti tok ulice,⁵⁸ što nije predstavljalo bitan fizički problem budući da je bilo riječ o za tadašnje prometne potrebe Osijeka prilično širokoj ulici, koliko su postojale formalno – pravne poteškoće jer je taj dio ulice bio državna Vukovarska cesta, te je preinaku moralo odobriti ugarsko Ministarstvo za javne radove i komunikacije, za što je bilo potrebno dosta dugo vremena.⁵⁹ Definitivna linija po kojoj je izgrađena palača ustanovljena je komisijskim pregledom početkom lipnja 1896. godine, kojim je utvrđeno da sjeverno pročelje palače mora biti u liniji ostalih zgrada na južnoj strani Desatićine.⁶⁰ Time je gradski Građevni ured omogućio da cijela Desatićina ulica bude izgrađena u istom pravcu.

Stilska analiza pročelja

Za palaču Maksimović sačuvana nam je obilna projektna dokumentacija koja nam omogućuje da pažljivo proučimo ne samo njezin izvorni izgled, već jednako tako i razvoj ideje zgrade u arhitekta Nikolića. Sačuvan je naime prvi, nerealizirani projekt, za pročelje palače prema Desatićinoj

ulici,⁶¹ nastao vjerojatno u kolovozu 1895. godine, koji je poslužio obitelji Maksimović za upućivanje prvog zahtjeva osječkom Gradskom poglavarstvu za izdavanje dozvole za gradnju.⁶² Tek nakon povoljnog rješenja ovog zahtjeva pristupilo se izradi detaljnog projekta, po kojem je na kraju palača i realizirana.

Prema ovom preliminarnome projektu palača Maksimović trebala je biti podignuta sa znatno jednostavnijim rješenjem pročelja, u usporedbi s naposljetku izvedenim stanjem. Osnovno prostorno ustrojstvo zgrade s rizalitno istaknutim središnjim dijelom pročelja, erkerima na uglovima, te broj i ritam prozorskih otvora isti je i na realiziranom i na nerealiziranom projektu, no gotovo svi ostali elementi zidnog plašta pokazuju bitne razlike. Na prvome projektu cijelu površinu pročelja, između prozorskih otvora, raščlanjuju pilastri, a prozorski otvori kvadratičnog su oblika. Najveća se razlika osjeća u odnosu na rješenje krovišta. Središnji dio s mansardnim krovom na četiri vode i ogradom na vrhu gotovo da je citat s pročelja Patrijaršijskog dvora u Srijemskim Karlovcima kojeg je Nikolić dovršio

1894., neposredno prije preuzimanja posla u Osijeku, dok su kupole na bočnim krajevima pročelja nalik onoj koju je postavio na ugao somborske Preparandije,⁶³ 1895. godine. Prva verzija pročelja, iako već sadržava i neke elemente neobaroka, osobito uočljive u rješenjima prozorskih zabata, još uvijek je bliža neorenesansi, kao i cijeli Nikolićev opus prije 1895. godine. Upravo s tom godinom započinje arhitektova naklonost neobaroku kako se već jasno može uočiti na realiziranom projektu za palaču Maksimović,⁶⁴ kao i na nizu projekata iz iduće, 1896. godine (npr., za vladličanski dvor u Budimu, te za hotel Grand u Vukovaru).⁶⁵ Snažna plastičnost osobito krovne zone, brojne kupolice, skulpturalni ukrasi, među najznačajnijim su novim elementima koji tada ulaze u Nikolićevo stvaralaštvo.

Zašto je prvotni plan za pročelje u tako velikoj mjeri transformiran, ostaje nepoznato. Moguće je kako naručitelj projekta, dr. Maksimović nije bio zadovoljan njime, zahtijevajući reprezentativniju zgradu, a moguće je i kako je promjena nastala inicijativom samog Nikolića. Projekt po kojemu je naposljetku realizirana palača nastao je u prosincu 1895. godine.⁶⁶

Realizirana zgrada ima dva reprezentativna pročelja – prema Desatićinoj i prema Kolodvorskoj ulici. Oba karakterizira bogata neobarokna plastička artikulacija te prozorski otvori lučnog nadvoja. Prema Desatićinoj ulici, kao i na prethodnom projektu, Nikolić radi centralno koncipirano pročelje visokoparterne kuće, zaobljeno na uglovima, s rizalito istaknutim središnjim dijelom. Erkeri su nešto manje istureni nego na prvotnom planu, izostavljeni su pilastri kao element raščlambe bočnih dijelova zida, a svi ostali elementi artikulacije mnogo su bogatiji i plastičniji. Osobito je bogato riješen rizalito istaknut središnji dio zgrade s prozorima s plastičkim oblikovanim zabatima u koje su postavljeni puti. Bogatije je riješena i entablatura, osobito zona friza u koju su postavljene raskošne rokajne kartuše. U zoni krova ovaj je dio pročelja naglašen dekorativnom balustradom i zabatom, te mansardom konkavnih strana, na vrhu koje stoji bogato profilirana ograda. Na istaknute dijelove pročelja, erkere i rizalite, Nikolić postavlja jonske pilastre, dok korintskim uokviruje sve prozorske ot-

vore. Prozori u bočnim dijelovima pročelja i prema Desatićinoj i prema Kolodvorskoj ulici imaju vrlo zanimljive maniristički riješene parapete te zabate raščlanjene neobaroknom štukaturom. U središnjim dijelovima pročelja Nikolić postavlja na prozorske zabate dva puta koji podržavaju kartušu po svoj prilici s grbom, koji danas više ne postoji, te se ne može utvrditi da li je bilo riječ o grbu obitelji Maksimović, ili o grbu patrijarha Brankovića.

Drugo reprezentativno pročelje, prema Kolodvorskoj ulici, u detaljima je plastičke dekoracije gotovo istovjetno onom prema Desatićinoj. Bitno ih razlikuje drukčije prostorno ustrojstvo ovog dijela palače. Samo je polovina ulične fronte kupljenog građevinskog zemljišta izgrađena, dok je polovina ostavljena za park zatvoren prema ulici raskošnom zidano-željeznom ogradom. Stoga je i pročelje palače na izgrađenom dijelu parcele asimetrično pa je zbog razigranosti mnogo zanimljivije od onog koje gleda na Desatićinu. Glavni ulaz u zgradu, točnije rečeno u dvorište, nalazi se na ovoj strani palače.

Pročelje prema Sunčanoj ulici je najjednostavnije. Samo je manji njegov dio, uz erker koji gleda na Desatićinu, reprezentativno riješen, poput ostala dva ulična pročelja. Njegov ostatak znatno je pojednostavljen, bez plastičke artikulacije i s jednostavnim prozorskim otvorima i velikim polukružnim lukom nadsvođenim kolnim ulazom – *kapijom*. Jednostavnije rješenje ovog dijela pročelja odražava utilitaran karakter prostorija koje se nalaze iza njega (kunjarnica, kuhinja, itd).

Ne manje zanimljivo pročelje je dvorišno, riješeno izuzetno dinamično, iako s nešto slabije istaknutom plastičkom dekoracijom. Najreprezentativniji njegov dio bez ikakve je sumnje arkadni ulaz, što je i razumljivo, budući da prolaznik u Kolodvorskoj ulici, vidi samo taj dio zgrade. Reprezentativni trijem se otvara prema dvorištu s tri arkade koje počivaju na toskanskim stupovima izrađenog entazisa. U tjemenu lukova postavljen je zaglavni kamen ukrašen glavama andela, dok površinu između lukova ispunjavaju palme koje uokviruju kartuše u kojima su bili (sudeći prema uglovnoj kartuši prema ulici) inicijali vlasnika.⁶⁷ Trijem je nadsvođen križnim svodom podijeljenim u tri jarma. S tjemena svoda

⁵⁸ *** Der Maximović'sche Bau, *Die Drau*, Osijek, br. 46.(4223.), 19. 4. 1896., 5.

⁵⁹ DAOS, Fond br. 6., GPO, dosje br. 21.282/1897.(Gradnja palače Maksimović), GPO br. 10927, 16. 6. 1896

⁶⁰ *** Der Maximović'sche Bau in der Oberstadt, *Die Drau*, Osijek, br. 64.(4241.), 2. 6. 1896., 3.

⁶¹ DAOS, Fond br. 6, GPO, Inžinirski ured, Projekti po ulicama, Svezak 82 a, Radićeva ulica, parni brojevi, Radićeva 20 (22), kuća Maksimović.

⁶² DAOS, Fond br. 6., GPO, dosje br. 21.282/1897.(Gradnja palače Maksimović), GPO br. 8470, 28. 4. 1897. Dopis Milana Maksimovića na GPO

od 27. aprila 1897.

⁶³ Učiteljske škole.

⁶⁴ Drugi projekti, po kojima je naposljetku realizirana palača nastali su četiri mjeseca nakon prvih projekata.

⁶⁵ Stančić, n. dj., 91–109.

⁶⁶ Kako potvrđuju natpisi ispod projekata za pročelja.

⁶⁷ Nije do kraja jasno o čijim je inicijalima ovdje riječ.

Vladimir Nikolić, Adolf Chwojka; tlocrt prizemlja te vrta palače Maksimović, 1895. DAOS, Fond br. 6, Gradsko poglavarstvo, Inženirski ured, Projekti po ulicama, Svezak 82 a, Radićeva 20 (22), kuća Maksimović

središnjeg traveja visjela je još 80-ih reprezentativna svjetiljka, koje danas više nema.⁶⁸

Najzanimljivije riješen vanjski dio zgrade nesumnjivo je tzv. peto pročelje, odnosno krovšte s dvije mansarde, u obliku odsječene piramide iznad središnjih dijelova zgrade, kupolicama na uglovima objekta prema Desatićinoj ulici i razigranim historicističkim ogradicama na sljemenju. U odnosu na sačuvane projekte za pročelja, izvedena situacija u zoni krovšta pokazuje manje razlike. Izostavljeni su, na krajevima zabata središnjeg dijela zgrade, puti s trubama,⁶⁹ pa su umjesto njih, vjerojatno zbog financijskih razloga, postavljeni jednostavni pehari, kao i u vrhu zabata. Najznačajniji motiv nove palače nesumnjivo su dvije kupole na krajevima pročelja okrenutog Desatićinoj ulici. Njihov oblikovni jezik i njihova reprezentativnost utjelovljuju u sebi ideale kasnog historicizma i najbolji su odraz ove faze povijesti arhitekture 19. stoljeća među stambenim zgradama

grada Osijeka. Riječ je o omiljenom motivu tog razdoblja koji se redovito javlja na uglovnica, mada se katkad pojavljivao i kod ugrađenih stambenih zgrada, obično u središtu pročelja. Kao odraz ovih općih stremljenja u srednjoeuropskoj arhitekturi i Nikoliću je kupola na njegovim uglovnica gotovo obavezna. Susrećemo je tako na pročelju zgrade već spomenutog vladličanskog dvora u Budimu, hotelu Grand u Vukovaru, te na palači Kronić u Somboru (1903.). Iako slične, usporedba njihovih oblikovnih rješenja pokazuje koliko je ovaj arhitekt bio sposoban varirati sličan motiv na raznolik i kreativan način. Kupolice palače Maksimović lukovičastog su oblika i ljuskaste površine. Otvaraju se s četiri eliptična prozora uokvirena volutama, a završavaju s elegantnim visokim vjetrokazima.

Pročelja zgrade danas se nalaze u dosta lošem stanju. Obnovljena su 1987. godine, tijekom opsežne restauracije objekta, kada su dobila boje koje ih i danas karakterizira-

⁶⁸ Svjetiljka se vidi na fotografijama trijema iz 1987. godine kada je izvršena restauracija zgrade.

⁶⁹ Motiv asociira na "svirače" s vrha pročelja zagrebačkog Hrvatskog narodnog kazališta, koje se gradi iste godine kada nastaje projekt za palaču Maksimović. Naravno, u Osijeku Nikolić radi neusporedivo jednostavniju varijantu istog motiva. Malo je vjerojatno da se ugledao pri tom upravo na zagrebački HNK. Riječ je naime o uobičajenom i široko raširenom motivu u kasnom historicizmu. Primjer je naveden samo zbog kronološke bliskosti dvaju motiva, te kako bi

se ukazalo na neka opća mjesta oblikovnog jezika kasnohistoricističke arhitekture.

⁷⁰ Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture u Osijeku; Dosje: Osijek, Radićeva ulica 20, Zgrada Ugostiteljskog školskog centra, Konzervatorski elaborat sanacije pročelja, Osijek, IV-1987., sastavili Branimir Kralik, Ljiljana Šarlah, Rudolf Bartolović.

⁷¹ R. Wagner-Rieger *Wiens Architektur im 19. Jahrhundert*, Oesterreichischer

ju.⁷⁰ Atmosferski uvjeti, ali i posljedice rata, ponovno su ga dovele u vrlo teško stanje. S obzirom na važnost zgrade unutar povijesti arhitekture osječkog historicizma svakako bi je valjalo, što je prije moguće, na kvalitetan način restaurirati.

Nakon stilske analize pročelja svakako se na kraju moramo kratko osvrnuti i na kontekst iz kojeg proizlazi oblikovni rječnik primijenjen na njima. Glavni centar na koji se treba referirati bez ikakve je sumnje Beč, kao mjesto školovanja arhitekta Nikolića i kao mjesto koje je zahvaljujući ulozi prijestolnice Monarhije diktiralo modu u arhitekturi. Primjena baroka kao stila gradnje, bogato plastično raščlanjivanje i zida i krova postavljaju palaču Maksimović među standardna ostvarenja kasnog historicizma. Iako se u Beču prvi elementi kasne faze historicizma, upravo u vidu okretanja baroku i bogatom plasticitetu pročelja, mogu primijetiti već krajem 60-ih godina 19. stoljeća u djelima Hasenauera i Sempera (ponajprije na njihovoj nadogradnji Hofburga), kronološki okvir kojim se obično omeđuje kasna faza spomenutog stila predstavljaju 1880. i 1900. godina.⁷¹ Odabir neobaroka, a sve češće i njemačke, sjevernjačke, neo-renesanse, u stambenoj arhitekturi Beča korespondira s općenitom težnjom tog razdoblja za bogatim plastičkim rješenjima pročelja s brojnim verandama, altanama, bogatom skulpturalnom dekoracijom, erkerima, zabatima, kupolicama i krovovima.⁷² Najznačajniji je poklonik neobaroka u stambenoj arhitekturi Beča bio arhitekt Karl König,⁷³ dok se po Monarhiji ovaj stil proširio ponajprije gradnjom raskošnih kazališnih zgrada arhitektonskog biroa Helmer & Fellner.⁷⁴

Oblikovni jezik palače Maksimović, te dobar dio Nikolićeva opusa na polju stambene i javne arhitekture koji je nastao nakon 1895. godine pokazuje izrazite sličnosti s rješenjima pročelja pojedinih stambenih palača u Beču. Utjecaj je gotovo siguran, ali i razumljiv. Nikolić sa školovanja donosi predloške iz tadašnje bečke arhitekture. Kao primjer nasljedovanja, točnije rečeno reinterpretiranja bečkih modela od strane ovog arhitekta, može se uzeti stambena četverokatnica podignuta u Währingerstraße 6-8., 1886. godine.⁷⁵ Riječ je o jednoj od najreprezentativnijih bečkih neobaroknih palača smještenoj uz Schottenring s pogledom

na Votivnu crkvu. Ugaone ljuskaste kupolice na pročelju ove zgrade gotovo su identične oblikom s kupolicama koje Nikolić postavlja na pročelje palače Maksimović prema Desatićinoj ulici. Na istoj zgradi susrećemo i motiv ograde s balustradom s vazama u krovnoj zoni. Ne može se govoriti o direktnom nasljedovanju, no sličnosti su nesumnjive i pokazuju porijeklo neobaroknog oblikovnog rječnika arhitekta Nikolića.

Uređenje unutrašnjosti

U naslovu članka nije slučajno upotrijebljen termin palača, budući da stambeni objekt koji je Milan Maksimović podigao sebi u sadašnjem centru Osijeka odstupa reprezentativnošću i veličinom od ostalih stambenih građevina u tadašnjem gradu, što je osobito vidljivo u načinu na koji je uređena unutrašnjost.

Prvotno unutrašnje uređenje palače tek je djelomice sačuvano, međutim što zahvaljujući podacima u onodobnom tisku, što zahvaljujući sačuvanim projektima, dobrim se dijelom može stvoriti predodžba kako je ono izgledalo. Sačuvani nacrti za zidove jedne prostorije, portala u hodniku i salona, o kojima će kasnije biti više riječi, svjedoče nam kako je Vladimir Nikolić autor arhitektonske raščlambe unutrašnjosti zgrade. Autorstvo ostalih dijelova unutrašnjeg uređenja, ponajprije cjelokupnog namještaja, pripada po svoj prilici Wilhelmu Carlu Hofbaueru.⁷⁶

Kako je već spomenuto u ranijim poglavljima, investitor je kupio prilično prostrano zemljište, što je nužno i zahtijevao tip zgrade, svojevrsne rezervne, povremene rezidencije patrijarha Brankovića. Prostor neuobičajenog oblika nepravilnog peterokuta arhitekt Nikolić iskoristio je izvanredno. Rezidencijalni dio zgrade okrenut je rezidencijalnim ulicama – Desatićinoj i Kolodvorskoj, a utilitarni, sporednoj, Sunčanoj ulici, te unutrašnjem dvorištu. Gotovo cijelu površinu raspoloživog zemljišta okružuju zgrade namijenjene stanovanju ali i za gospodarstvo. Takav odnos sadržaja na parceli vuče podrijetlo iz organizacije prostora na ladanju, te upućuje na polururalan karakter tadašnjeg Osijeka.

Palača Maksimović ne posjeduje direktan ulaz s ulice, nego se ulazi preko dvorišta koje se otvara dvama vratima

Bundesverlag für Unterricht, Wissenschaft und Kunst, Wien 1970, 252.

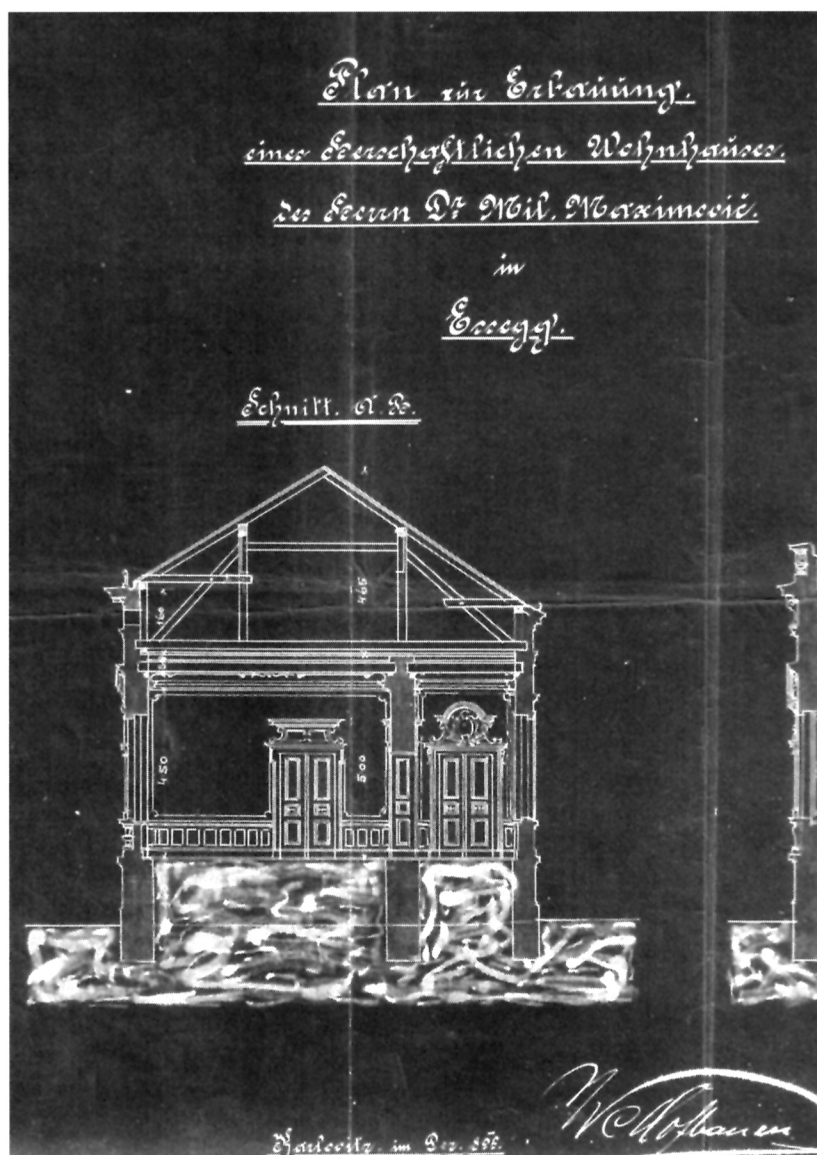
⁷² Wagner-Rieger, n. dj., 253–254.

⁷³ Wagner-Rieger, n. dj., 256.

⁷⁴ Wagner-Rieger, n. dj., 258.

⁷⁵ K. Eggert, Der Wohnbau der Wiener Ringstrasse im Historismus 1855 – 1896, *Die Wiener Ringstrasse, Bild einer Epoche*, Band VII., Franz Steiner Verlag GMBH, Wiesbaden 1976., 433.–436., sl. 230.

⁷⁶ Sudeći po tvrdnjama iz tiska: "Der Meisterhand unseres genialen Stadtbaumeister, Herrn W. C. Hofbauer, sein Entstehen verdankend, umfaßt das Object nicht weniger als 32 den verschiedensten Zwecken zu dienen bestimmten Räumlichkeiten, die sowohl was die innere Einrichtung anbelangt, allem Comfort entsprechen und luxuriös ausgestattet sind, als auch was die prachttige Eintheilung anbelangt, nicht zu wünschen übrig lassen.", u: *** Esseker Neubauten; Essek, 17. Juni, *Slavonische Presse*, Osijek, br. 162., 18. 7. 1897., 2.

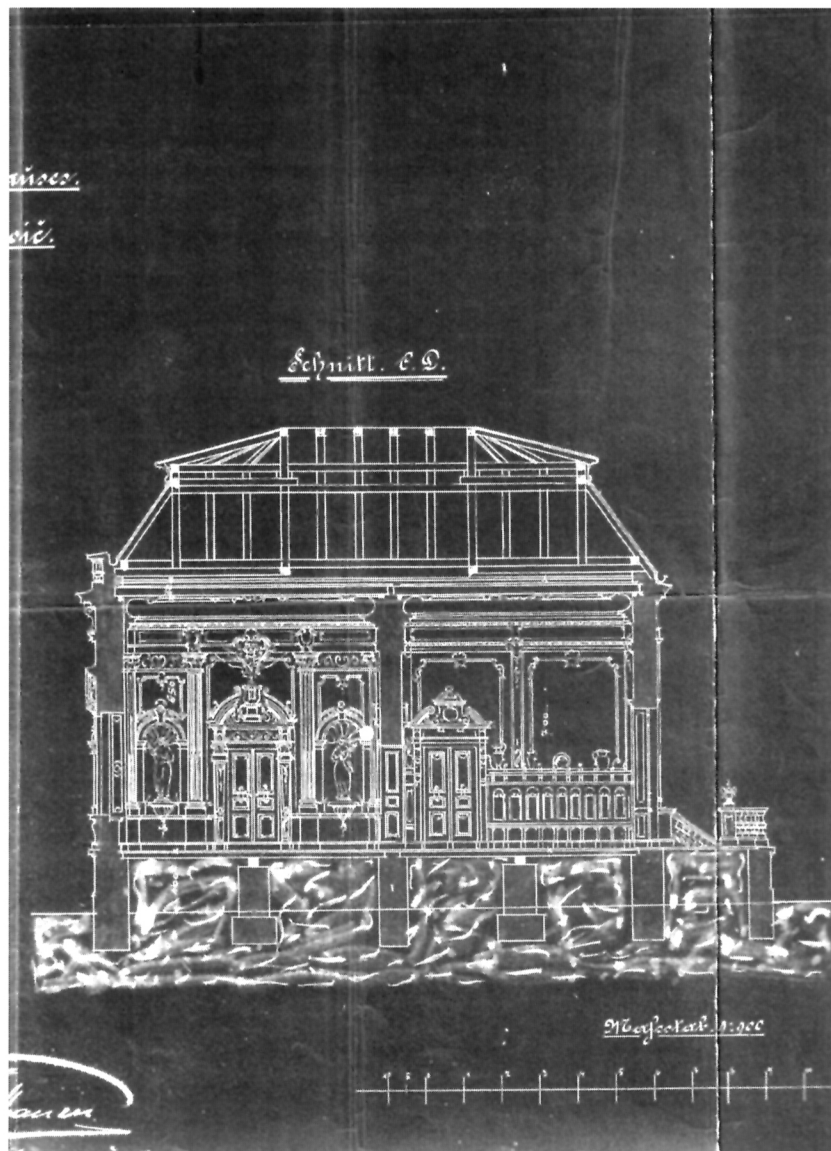
Vladimir Nikolić, projekt za uređenje radne sobe te hodnika palače Maksimović, DAOS, Fond br. 6, Gradsko poglavarstvo, Inžinirski ured, Projekti po ulicama, Svezak 82 a, Radićeva 20 (22), kuća Maksimović

prema gradu – reprezentativnim prema Kolodvorskoj i kolnim ulazom prema Sunčanoj ulici. U samu palaču vode dva ulaza. Prvi vodi iz arkadnog trijema, preko manjeg mramornog stubišta u istočno krilo, dok se drugi nalazi na dnu dvorišta, i vodi preko mramornog stubišta u salon. Sve su sobe u rezidencijalnom dijelu palače povezane hodnikom okrenutom dvorištu, ali i dodatno, posebnim vratima svaka sa susjednom prostorijom. U istočnom krilu koje gleda na Kolodvorsku ulicu nišu se redom, od arkadnog trijema, soba za vlasnika Milana Maksimovića,⁷⁷ dvije velike gostinjske sobe, te u središtu zgrade, na uglu koji gleda na Žitni trg,

dnevna soba neuobičajenog trokutastog oblika. Na nju su se, prema Desatićinoj, nadovezivale još dvije gostinjske sobe. Prema tvrdnjama ondašnjeg tiska ove su dvije prostorije bile namijenjene patrijarhu Brankoviću, prva kao njegova spavaća soba, a druga kao pisarna.⁷⁸ U središnjem dijelu

⁷⁷ Vjerojatno se tako može tumačiti natpis Herrnzimmer; *Die Drau*, govoreći o istoj sobi navodi kako je riječ o radnoj sobi što podupire tvrdnju; *** *Esseker Neubauten*; Essek, 17. Jul, *Slavonische Presse*, Osijek, br. 162., 18.7.1897., 2.

⁷⁸ *** *Esseker Neubauten*; Essek, 17. Jul, *Slavonische Presse*, Osijek, br. 162., 18. 7. 1897., 2.

Vladimir Nikolić, projekt za uređenje salona palače Maksimović; DAOS, Fond br. 6, Gradsko poglavarstvo, Inženirski ured, Projekti po ulicama, Svezak 82 a, Radićeva 20 (22), kuća Maksimović

krila zgrade prema Desatićinoj smješten je najreprezentativniji prostor palače – salon, odnosno svečana sala. Prema istoj ulici gledala je i prostorija za gospođu Maksimović. Prema projektu Nikolić je na ugao Desatićine i Sunčane ulice, smjestio spavaću, a u cijelosti u Sunčanoj dječju sobu,

što je i razumljivo, budući da je riječ o ne osobito prometnoj i tihoj ulici. Zgrada je imala uz salon i sobu za razgovor⁷⁹ i muzički salon, te blagovaonu s pogledom na vrt.⁸⁰ Uz Sunčanu se ulicu dalje vežu utilitarni prostori – kupaonica, kuhinja, soba za djevojku i smočnica, što se odražava i na tretmanu pročelja – riješenom sa znatnim pojednostavljenjem u odnosu na pročelje reprezentativnog dijela zgrade. Odvojeno od palače, na suprotnom kraju parcele Nikolić projektira jednostavan prizemni objekt koji je u sebi uključivao cijeli niz sadržaja - staju, praonicu rublja, toalet,⁸¹ još jednu kuhinju, sobu za radnike, te garažu, odnosno prostoriju za

⁷⁹ Conversationszimmer, u: *** Esseker Neubauten; Essek, 17. Jul, *Slavonische Presse*, Osijek, br. 162., 18. 7. 1897., 2.

⁸⁰ *** Esseker Neubauten; Essek, 17. Jul, *Slavonische Presse*, Osijek, br. 162., 18. 7. 1897., 2.

kočiju.⁸² Zgrada ima i veliki podrum koji se ubrajao među najveće u tadašnjem Osijeku. S obzirom na činjenicu kako je Maksimović bio upravitelj Daljskog vlastelinstva s brojnim vinogradima ova nas činjenica ne bi trebala čuditi. Zgrada je sadržavala ukupno 37 prostorija.

O samoj opremi prostorija palače imamo znatno manje informacija. Sudeći po sačuvanim podacima bila je izrazito reprezentativna, te je svojom raskošnošću nadilazila uobičajene standarde tadašnjih građanskih interijera. Gotovo svaka vrata unutar zgrade imaju bogate zabate. Zabati vrata u hodniku nešto su raskošniji i masivniji od onih između pojedinačnih prostorija.

Najraskošnije je bio uređen salon, što je i razumljivo s obzirom na njegovu ulogu centra društvenog života svake građanske uglednije obitelji u 19. stoljeću. Prema nerealiziranom projektu do salona se trebalo dolaziti kroz raskošno predvorje čiji je zid bio prekriven neobaroknim štukaturama, te bogatim vijencima na vrhu zida prostorije. U donjim dijelovima zida imale su biti postavljene drvene oplatae, dok su vrata uokvirena bogatom neobaroknom ornamentikom. Glavna dvorana, salon, bila bi još reprezentativnija, raščanjena kaneliranim koritskim pilastrima s bogatim, masivnim, vijencem. Nikolić je zamislio donje dijelove zidova otvorene nišama sa skulpturama, vjerojatno alegorijskim. Portal u salonu bio bi izrazito reprezentativan s bogatom plastičkom dekoracijom. Cijeli je ovaj prostor na kraju realiziran sa znatnom redukcijom dekoracije. Izostavljeno je predvorje, tako da cijeli središnji dio zgrade zauzima salon, čime se dobio vrlo pogodan prostor za organiziranje prijema, i manjih koncerata, zbog čega je i prostorija prozvana *Musiksalonom*. Iako znatno jednostavnija nego na prvotno planiranom projektu, štuko dekoracija je ipak izvedena i do danas se dobro očuvala. U skladu s namjenom prostorije dio dekoracije izveden je u obliku glazbenih instrumenata – lira, koje su postavljene u zabate portala vrata koja vode iz salona u pobožne prostorije. I ostale su prostorije u palači bile ukrašene štukaturama, sudeći po natpisima u tisku. Na zidovima muzičkog salona tako su prikazane bile lire, dok je u činovničkoj sobi stajao veliki bogati hardtmuthov dimnjak.⁸³

Kao i za zidarske radove na palači, tako je i za njezino unutrašnje uređenje bio raspisan natječaj, na koji je se javio cijeli niz tvrtki kako iz Osijeka, tako i iz susjednih gradova, ali i iz Beča i Budimpešte.⁸⁴ Zanimljivo je kako je Maksimović ponude svih ovih poduzeća odbio i posao dodijelio domaćem proizvođaču namještaja Povischilu & Kaiseru, koji se nisu ni javili na natječaj.⁸⁵ Tvrtka se obvezala op-

remiti namještajem cijelu unutrašnjost palače po cijeni od 15.000 forinti. Do kraja listopada 1897. već je bio izrađen namještaj za nekoliko prostorija, a prije njihovog isporučivanja Maksimoviću Povischil i Kaiser su ih postavili u izlog prodavaonice u Kapucinskoj ulici, kako bi reklamirali kvalitetu svoje proizvodnje.⁸⁶ Moguće je kako je dr. Maksimoviću sam arhitekt Nikolić preporučio ovu tvornicu namještaja, budući da je ista godinu dana ranije (1896.) opremila hotel Grand u Vukovaru, sagrađen, kako je već spomenuto, po projektu arhitekta Nikolića.⁸⁷

Osim Povischila & Kaisera još je cijeli niz domaćih i stranih obrtnika radio na palači. Maksimović je, razumljivo, pri tom posao dodijelio najboljim tvrtkama. Fabian Penz obavio je bravarske, Anton Špić limarske, slikarske Goldfahn, kiparske Blašić, brodski moler Lerch, klesarske Eduard Hauser, dvorski klesar,⁸⁸ dok je krovni pokrov izradio bečki majstor Niernsee.⁸⁹

Nažalost, koliko je za sada poznato, ništa od namještaja palače nije ostalo sačuvano. Nestao je vjerojatno već između dva svjetska rata kada je zgrada prešla u vlasništvo društva Hrvatski dom.

Vrt

Poput pravog dvora palača je Maksimović imala uređen vrt, okrenut Kolodvorskoj ulici. Nacrti i izvedba njegova uređenja povjereni su Adolfu Chwoiki, domaćem osječkom vrtlaru.⁹⁰ Chwoika, kao voditelj vlastite vrtlarske škole, smještene na prostoru na kojem će nići Paromlin, u istoj Kolodvorskoj ulici, bio je bez ikakve sumnje najbolji čovjek za takovu vrstu posla. Sačuvani projekti pokazuju kako je Chwoika za vrt predvidio dinamičnu, asimetričnu mrežu staza s otocima zelenih površina između. U središtu vrta po svoj prilici bila zamišljena neka vrsta fontane, koja na poslijetku nije bila izvedena. Uređenjem vrta palača je Maksimović ne samo na polju raščlambe pročelja, već i uređenjem okoliša postala jedan od najreprezentativnijih prostora grada Osijeka.

Zaključak

Izgradnja palače Maksimović predstavlja početak intenzivnije urbanizacije zapadnih rubova glacisa, neizgrađenog pojasa oko bedema osječke Tvrđe, a istodobno i uvod u brži razvitak jedne od najreprezentativnijih ulica Osijeka, Kolodvorske, koja će se, poput ulica i trgova koje vode do glavnih kolodvora u drugim gradovima 19. stoljeća u nas i u svijetu, do Prvog svjetskog rata pretvoriti u jedan od najrazvijenijih prostora ovog grada. Svojom izrazitom repre-

zentativnošću postavila je u Osijeku sasvim nove standarde i gradnje i oblikovnog izričaja, te time predstavlja početak snažnog procvata graditeljstva, koji će obilježiti ovaj grad u prvom desetljeću 20. stoljeća.

Korištene skraćenice:

DAOS – Državni arhiv, Osijek
GPO – Gradsko poglavarstvo u Osijeku

Izvori:

1. Državni arhiv Osijek (DAOS), Fond br. 6, GPO, dosje br. 21.282/1897. (Gradnja palace Maksimovic)
2. DAOS, Fond br. 6, Gradsko poglavarstvo, Inžinirski ured, Projekti po ulicama, Svezak 82 a, Radićeva 20 (22), kuća Maksimovic
3. Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture u Osijeku; Dosje: Osijek, Radićeva ulica 20, Zgrada ugostiteljskog skolskog centra, Konzervatorski elaborat sanacije pročelja, Osijek, IV – 1987., sastavili Kralik Branimir, Šarlah Ljiljana, Bartolović Rudolf
4. Zbirka razglednica Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu

⁴¹ Zanimljivo je kako se ovdje nalazi jedini toalet u cijeloj zgradi. Rijec je ocito o posebnoj, maloj strukturi, dakle vanjskom toaletu.

⁴² *** Esseker Neubauten; Essek, 17. Jul, *Slavonische Presse*, Osijek, br. 162., 18. 7. 1897., 2.

⁴³ "Alle diese Räumlichkeiten weisen eine gediegene Herstellung, gepaart mit luxuriöser baulicher Ausstattung aus, und sind sowohl diese als auch alle übrigen Piecen mit Inbegriff der Dienstbotenzimmer mit prachtvollen Hardtmuth'schen Oefen versehen.", u: *** Esseker Neubauten; Essek, 17. Jul, *Slavonische Presse*, Osijek, br. 162., 18. 7. 1897., 2. Bogato uredjenje unutrašnjih prostorija sa stukaturom karakteristika je cjelokupnog opusa na polju stambene arhitekture arhitekta Vladimira Nikolića, kako jasno pokazuju sacuvani interijeri palace Kronic u Somboru i patrijarsijskog dvora u Srijemskim Karlovcima.

⁴⁴ *** Heimisches Gewerbe, *Slavonische Presse*, Osijek, br. 249., 30. 10. 1897., 2. cinjenica kako su se tvrtke iz prijestolnice Monarhije odazvale na ovaj natjecaj jasno govori kako se radilo o velikom financijskom kolacu.

⁴⁵ *** Heimisches Gewerbe, *Slavonische Presse*, Osijek, br. 249., 30. 10.

1897., 2.

⁴⁶ *** Heimisches Gewerbe, *Slavonische Presse*, Osijek, br. 249., 30. 10. 1897., 2.

⁴⁷ *** Das neuerbaute Hotel in Vukovar, *Die Drau*, Osijek, br. 136 (4315), 17. 11. 1896., 5.

⁴⁸ Eduard Hauser je otvorio svoju klesarsku i kiparsku radionicu u Osijeku vezano uz izgradnju i opremanje zupne crkve Svetih Petra i Pavla koja se gradila 1893.–1900., dakle upravo u vremenu kada je podignuta i palača Maksimović. Hauser će zaposliti cijeli niz domaćih i stranih obrtnika koji će preuzimati kiparske poslove na brojnim drugim stambenim, javnim i sakralnim zdanjima u Osijeku i okolici

⁴⁹ *** Heimisches Gewerbe, *Slavonische Presse*, Osijek, br. 249., 30. 10. 1897., 2.

⁵⁰ *** Eine Parkanlage, *Die Drau*, Osijek, br. 135 (4472), 23. 11. 1897., 3.

*Summary**Dragan Damjanović**The Neo-Baroque palace of Dr. Milan Maksimović in Osijek*

The Neo-Baroque palace of Dr. Milan Maksimović is one of the most important representative residential buildings of Late Historicism in Osijek. Dr. Maksimović, administrator of the Dalj estate of the Serb Bishopric of Srijemski Karlovci, was a son-in-law of the Serb Patriarch Georgije Branković. The palace was meant as one of patriarchal residences. It was designed by Vladimir Nikolić, a Vienna schooled architect from Srijemski Karlovci, between 1895 and 1897. The site supervisor was the Osijek contractor, Wilhelm Carl Hofbauer, and most of the work was carried out by local masters: furniture came from the factory of Povischil and Kaiser, gardening was done by Adolf Chwoika. The tall ground-floor building is located at the end of the block surrounded by Desatičina, Kolodvorska and Sunčana streets, and by Žitni square. Today, this is the very center of the city, but when the palace was built it was a rim zone, more precisely, the edge of the Upper Town, the western section of the city experiencing powerful growth. The facade represents probably the best High Historicism solution in the residential architecture of Osijek. The walls are highly articulated, there is a distinguished colonnaded Tuscan porch, a marble staircase, a richly decorated iron fence, and a playful silhouette with mansards and domes. The building does not stand out through its height (it is a high ground-floor structure) but through the size of the site which was expected to hold four building. The interior was as rich as the exterior. The most representative area was, according to the 19th century urban residence practice, a salon on Desatičina street side, richly adorned by Neo-Baroque stuccos, preserved until today.

The construction of the building took relatively long, due to a court process initiated by Maksimović's first neighbor in Kolodvorska street, builder Franz Wybiral, who was not satisfied with the fact that only half of the front would be built toward that street leaving the firewall of his own building visible. Although such a design was against the law, and against the 1893 building code of Osijek, thanks to his connections among the ruling hierarchy in the County of Virovitica (Count Teodor Pejačević), and the state government itself (Ban Khuen-Hedervary), the palace was completed along the controversial design. In addition to the suit by his first neighbor, Maksimović faced another hurdle, the positioning of the southern facade, which, at first, was meant to follow the direction of the road from Desatičina street to the Fortress, resulting in an oblique positioning versus the other facades on the northern side of the street. The position of the facade was eventually straightened out. This controversy shows that within the Osijek city administration a generation of engineers was coming to fore who clearly understood that the growth of the city should follow certain urban design principles.

The building of the Maksimović Palace marks the beginning of an intensive building in the area of the western glacis of the Fortress, and also an introduction to fast development of one of the most representative of Osijek's streets, Kolodvorska (Railway) street. As elsewhere in Croatia and around the world in the period between the late 19th century and the First World War, the streets and squares leading up to the railway stations, so also the Osijek Kolodvorska was about to turn into one of the most developed areas of the city.